

Tusnádý László

Rügy-idő. Takáts Gyula mindensége

1. Világhajnal

Különös és nagyszerű könyvet írt Halmai Tamás „Az orfeuszi nádasok felett. Takáts Gyula drangalagi költészete” címmel. Olyan költő világával azonosul, akinek az élete majdnem egy évszázadot ível át. Dunántúli alkotó lét-összegzése áll előttünk. Költőnket elsősorban a pannon táj, annak szellemi sugallata, titok-áradása ihlette meg.

Hol van Drangalag? Halmai Gyula vergiliusi magyarázó utasként ezt tárja elénk. Örök és szomorú törvénye a sorsnak, hogy a fél-múlt sokak számára nem érdekes. „Kinőttünk belőle” – vélik sokan. Takáts Gyula művészetére is így tekintenek-e a mostaniak?

A régi bölcssek kiemelkednek az időből, és szomorúak, mert nem hallgatnak rájuk, pedig tanításukban van a „mentő glória”.

Halmai Tamás Takáts Gyula bölcsességét nem akarja a szájunkba rágni, hanem a felhajtóerőt vonja ki belőle, azt, amit keresünk: „Sursum corda! = Emeljük föl szívünket!” Megmaradásunk alapja az, hogy Eurázsia legnagyobb kincseit őrizzük a világ számára. Mi ebben hiszünk. Ezért csúfolnak, megaláznak minket. Csú Fu nevében benne van a csúfolódás. A költő gyermekkorához visz közel ez a név. Része annak a derűnek, amellyel az idős alkotó a világra tekint. Ebben a látásban sok az önirónia. Más az, amikor a lejáratás szinte gyilkos erővé válik. Jövőnknek lennie kell, mert van küldetésünk. A Gyermekek megszületik. A létezés kultúráját veszítik el azok, akik ebben a pici lényben nem látják meg a karácsony fényeit.

Egy olasz közmondás szerint „Az volna a jó, ha az ifjú tudná azt, amit az idős ember, és az idősnek volna lehetősége arra, amire az ifjúnak”. A művészetnek, a költészetnek a varázsa ezt lehetővé teszi.

Toldi a nádasban lel önmagára. Maga az adott hely a „lenni vagy nem lenni” lidérces hona. Takáts Gyula költészetében ez a hely orfeuszi. Ennek a szemléletnek az az alapja, hogy a hosszú élet szépsége és terhe ekkor lesz a legvilágosabb. Lévay József kilencvenedik életéve fölött számolt be léte esendő voltáról. Korához képest egészségesnek érezte magát. Nem panaszkodhatott. Józanul látta azt, hogy jégpályára került, és a jég bármikor beszakadhat alatta.

Tudta ezt Takáts Gyula is. Szerettei közül sokan mentek át a nagy csöndbe csöndesen. Mély látása, iróniája az évek kalapácsütései alatt alakult, edződött. Szólhat a költő akár angyalok nyelvén is, megzavart korunkban nem ér el könnyen a hangja a szépe és jóra szomjas szívekbe.

Ezért kell a józan, tartalmas elemzés, értelmezés, mert így válhat igazivá az a lélekáradás, amely a hajdani szellemiségből száll felénk. Ezt a tiszta és örök áramlást szolgálják az előttünk lévő könyv lapjai. Így találkoznak a legősibb igazságok, létérzések jelenünkkel, jövőnkkel: a folyton-folyvást felderengő hajnallal.

*„Orfeusz lant-húrja szólt:
Lomb, fagyos bérc meghajolt
Hallva bűvös éneket.
Zsendült inda, fű, virág,
Enyhe zápor, napvilág
És nem múltó kikelet.”*

(Shakespeare: *Dal a „VIII. Henrik”-ből*)

Weöres Sándor gyönyörű fordításában idézem Shakespeare szavait. A nyelvzenét oly rendkívüli szinten érző, tudó költőnk sok szempontból áll közel Takáts Gyulához. Az előttünk lévő könyvről szólva keleti utazásra készülünk, de jó az angol bárd látásával felvérteznünk magunkat, nem árt egy pillanatra hozzá zárandokolni.

Jó fokozatosan haladni az idő nagy-nagy tárnamélye felé, felkészülni arra, hogy az itteni elmerülés, a nem mindennapi lét törvényei ne lepjék meg túlságosan az embert.

Takáts Gyula kilencvenhét évet élt. A pannon táj szerelmese volt. Jól látta a XX. század „csillagoltó” sötéttségét, és fényre vágyott: dantei szeretetfényre.

2. Szonett a szavak alkonyán

Halmai Tamás saját verssel indítja Takáts Gyuláról szóló könyvét. Végnapról beszél kétezer-húszon... túl. Oly korban, amelyben létünk meghasonlása a „Dies irae” akkordjait kopogtatja a szívünkön. Buddha szava és Orfeusz húrja zeng. Drangalagra emlékezik, arra a helyre, ahol még sohasem járt.

A művészet erőforrás, létünk, lelkünk tiszta patakája, lélek-áradása. Benne van a mindenségünk, de teljességének titkos rejtekhelyén még nem jártunk. Azért kell minden hajnalban elindulnunk felé, mert joggal félhetünk attól, hogy ember voltunknak ez az egyedüli tartománya, boldog szigete már csak álmainkban létezik. Ott pedig nem a dőreség talmi örömei várnak reánk, hanem az a szent felismerés, hogy az orfeuszi húrok életre kelthetik még a holt reményt. Zenghetnek még az új tavaszról.

Halmai Tamás verset írt az általa tisztelt és szeretett költő nevében. Helyesen cselekedett, mert igazi küldetést folytatott: azt mondta el, amit az eltávozott művész már nem róhat papírra, nem vehet ajkára. A hű elemző ezt teszi a későbbiek során is.

Kaposvár és Bece-hegy a drangalági versek születési helye. Meg lehet-e találni mindenségünk egyetlen biztos pontját? Ezt kérdezhetjük az ókori bölcs örökifjú

lendületével, mert a lehetetlen tagadása adta meg a különböző nagy művészeti korok magasság-reményét, szinte emberen túli erejét.

Halmi Tamás könyvének 19. oldalán két olyan idézet van, amely közelebb visz minket a fenti kérdéshez: „Az érzések gyönyörködtetése szorosan összetartozik a szellemi erővel... A kínai művészettörténetek irodalmi és történelmi lapjait forgatom mostanában. Csü Fu kitalált költő látogat egyre és válogat.” Ezt 1983. október 16-án írta le Takáts Gyula. Majd öt nappal később a következőt: „A kis tuszkulánumom mögött az erdős mészkopár a muskátlikkal, kőrózsákkal, szömörccékkel, vadrózsákkal olyan szép, akárcsak egy japán vagy kínai kert. Ahogy néztem, mint Csü Fu álltam ott.” A költő így éli meg azt, hogy csak ketten maradtak mellettük: a természet és a művészet.

A kínai univerzalizmus szerint az embernek meg kell tanulnia azt, hogy miképpen élhet a természet törvényei szerint. A világ rendjébe így tudunk beilleszkedni és nem a természet legyőzésének lidérces, öngyilkos indulatával. Konfucse szerint az ember fajfenntartása került veszélybe azzal, hogy tudja befolyásolni ösztöneit. Ezt a bajt, veszélyt a hagyományok követésével lehet orvosolni. Az utóbbiakat Arisztotelész is sokra értékelte. Mindebből az következik, hogy világunk meghasonlásának az oka a hagyomány tagadása, az eredeti, gyökerek elvágása. Az élet a változások rendje, de a teremtő fejlődés helyett nem lehet rombolást választani. Mindez elvezet ahhoz az egyre szűkülő folyosóhoz, amelyen át az emberiség a jövőbe juthat.

Nem pátosszal, legfeljebb iróniával hirdeti ezt Takáts Gyula. A költő és a természet találkozása a Bece-hegyen oly szelíd és oly csendes, hogy túl erőltetett párhuzamnak hat, hogy ha zenéről beszélek. Pedig a múzsák testvérisége ezt a lehetőséget önként hozza magával. Csokonai magyar Orfeusz volt, és diákkorában Cimbalomnak nevezték, szólították. Delejes varázslatok rabjait haydni üstdobszimfóniával sem lehet felébreszteni, emberi öntudatra kelteni? A „dob” egyik megnevezése kínaiul „Po Fu”. Csü Fu csúfolódó, csendet alig megtörő hangja is lehet dobszó az éjszakában. Beethoven süketen is többet hallott meg világa zenei valóságából, lényegéből, mint számtalan kortársa. Az indiánok a tőlük több kilométerre hangzó dobok hangját is hallották. Ily adottságuk van lelki vonatkozásban a költőknek, zeneszerzőknek.

3. Fény a Palotában

Halmi Tamás az elemzett versek során gyakran hivatkozik Jézusra. Csü Fu megadja a császárnak azt, ami a császáré, mert hisz abban, hogy világosság nélkül felbomlik a világ rendje. Ám onnan elindul haza – az otthonába. Ott várja az igazi összhang, nyugalom, teljesség, amely a kaotikus, a viszonylagosságok sötét vízű szökőkútjai fölött úgy lebeg, mint kis Mukk papucs. Nagy összességében mégis a legnagyobb bizonyosság. Ott van jelen a szerelem és a család.

Ennek a látásnak a mélyén régi nagyok arca sejlik fel. Nikla és Dardzsiling között Berzsényi Dániel és Körösi Csoma Sándor találkozik. Drangalag Zanglát és zord, rideg kolostorát is felidézheti. Egy hajdani kor lobog fel a sötétben. A nagy tibeti remeténk 1784-ben született, épp akkor, amikor a legnagyobb fényszennyeződés érte jövőnk pisla reményét: II. József nyelvrendelete a legelemibb emberi jogunkat is korlátozni kívánta. Lavotta János ekkor érezte meg azt, hogy az anyanyelv veszélyeztetését, lehet fékezni, enyhíteni a zene orfeuszi hangjaival.

„Még él Lengyelország” – hirdeti a világ számára Chopin zenéje. A testvérműzsák a világvégi vihar előtt seregszemlére gyülekeztek. Harangokat szólítottak meg, zendítettek meg. Így akarták elűzni a halálfelleget.

Csokonai születése után jó negyed félévezreddel, nyelvtársának a művészetén tűnődünk, és kénytelenek vagyunk még a sötétnek is örülni, mert Pascal utódaiként matematikai bizonyossággal is kaphatunk választ – az emberiségre zúduló őrület idején is: ha kihunynak a fények, a gyertyaláng, a mécsvilág kevés, a sötétben is lelhetünk fényt, mert az a lelkünkben lakozik.

Csu Fu üzenetét nem papírra és nem tintára bízta, hanem szívre és lélekre. A lélek fényét adta át. Az, ha nem süt, akkor is ragyog. Ez a tanítás csodája. Jézus az evangélium szerint egyszer írt, akkor is a homokba. Anyanyelve „kicsiny hatósugarú” volt, de amit a szívekbe vésett, az katedrálisokat emelt.

Létünk sokkoló hírei felerősítik a végítélet harsonahangjait, de látnunk kell a fénylő sziklákat, a gyíkot és a játszadozó pici menyétet. „Szabad ég alatt lakozván, nincs nyitott tenyér, melyen ne gördülne végig a nap.” A magyar költészet világnagy pólusai állnak előttünk. A keresztény Európáért életüket áldozó őseink tűnnek fel és a hittel vitázó Szabó Lőrinc, aki csillagfénykoszorús gyászán csak mosolyogni tudó szerelmét siratta.

Halmai Tamás elemzései alapján láthatjuk meg a dunántúli költő művészetének a mélységét: Takáts Gyula sarokkő a magyar költészetben. Csu Fu-i egyszerűsége nem kendőzheti el értékeit, lényegét. Verseiben nyelvünk zenéje megérinti szívünket. Létünkre, küldetésünkre világít rá. Híd voltunk réges-régen, és azok is vagyunk Kelet és Nyugat között.

Az ember maga műremek, de mit ér, ha „csak” a szavak ura? A szó trónfosztásának a korát éljük. Sokan a tömeg „megkezelésére” használják. Arra kopik el. Akik még életet, békét remélnek, azokra talán egy közeli jövőben mesterlövészek agyaros puskája les?

Halmai Tamás belülről látja ezt a nagy költészetet. A verselés rezdüléseit párhuzamba állítja a gondolati, hangulati, érzelmi üzenettel. Jambus és trocheus teremthet-e rendet? Még nyelvzenészek között sem mindig. Halmai Tamás ott említi a verslábakat, ahol feltűnően jutnak szerephez.

Csu Fu Balaton melletti barlangjában tudta Kelet bölcsességét.

Körösi Csoma Sándor megélte a magyarok nagy magányát. A nyelvek tudósa volt. Gyökereinket kereste. A felületesség bajnokai a mi kód-reményeink megtesztelését látták benne: múltunkat kereste, és tibeti-angol szótárt meg nyelvtan írt. Ezt az óriási teljesítményt is igyekeztek ellene fordítani, hiszen azt emelték ki, hogy eredeti tervét megváltoztatta. Rásonyi Leila három évig tanított Tajvanban, és úgy fogadták be, ahogyan az ottani felfogás szerint gondolkoznak rólunk. Lélekben közeli hozzájuk a magyarság. Hagyományuk, ősi szemléletük így tartja.

Az egydimenziós ember a szavak alkonyát éli meg, pedig egy szóból olykor egy világ csillanhat fel. „Szószátyár hosszú szövegek kódében / ragyog az ormok tiszta tája / s kinyitja Csú s hallgatva Berzsenyit / reá szakad vad sziklák között / - akár-csak Körösi Csomára / Tibet és Dardzsiling - / a magyarok szótlan magánya.”

Csú Fu a mécsoltó sötétben lámpást tart elének. A lelki ragyogásban feldereng előttünk az a fény, amelyet születésünkkel hoztunk magunkkal.

A romantika egyik álma volt a Kelet. Valami felderengett az eredetiből, de főképpen az jelent meg, amit az európai ember látni kívánt a számára ismeretlen világban. Nekünk a bölcsőnk volt ott.

Igazi emberi értékeinkről keveset tud a világ. Csönd-üvegharangban élünk. Művelődésünk mégis híd Kelet és Nyugat között. Ennek a kapujában áll Törökország. A törökök Dantéja, Yunus Emre „dört ejderhá”-ról írt – a négy őselemről. A kínaiak öt őselemet ismernek, de fontos az, hogy a sárkány a számukra nem mesebeli szörnyeteg, hanem a világmindenség rendszerező ereje, elve.

Csú Fu pincéjéből tekint ránk. Beavatott személy. Nem turkológus, nem sinológus, hanem ember és magyar. Bece-hegy a mindenség neki. Onnan látja az Andromeda-ködöt. Életünk titkának a tudója. Látásának okosságának az alapja a teljesség érzete. Ez segíti át a bölcsék előtt tátongó szakadékon. Kelet kapujából sorsunk batyujával a hátán lép az igazi és el nem kódósítható lényegünkhöz: minden külső és belső meghasonlásunk ellenére mi az életet képviseljük.

„Elhull a virág, eliramlik az élet” – Petőfinék erről a soráról Kosztolányi Dezső írta a legszebb elemzést. Keleti nyelvek zenéje sejlik fel előtte. Több nyelvre lehet gondolni. Látás, szemlélet miatt villantok elő török szavakat: „ol = légy, létezz”; „öl = halj meg”; „olumlu” = maradandó”; „ölümlü = halandó, múlandó”.

Létezésünk, múltunk boldogsága, tragédiája és örömei örvénylik körül Takáts Gyula szavait. Az Andromeda-ködöt látva porszemmé zsugorodik a mi nagynak vélt világunk, és benne minden kínunk, bajunk, örömünk és meghasonlásunk. Így lesz Csú Fu kínai és magyar, térben és időben iszonyúan távoli meg egyszerre túl közeli. Nevének eredetét már részben említettem. Szívből jövő dobbanása és a dobszó a „Po Fu (dob) kínai alakja más különös párhuzamot is felidéz. Takáts Gyula szellemiségének rejtélyére döbbenünk rá, ha a Konfucse-himnusz következő sorait olvassuk:

*„Magasok Fú s Jí ormai,
Szélesek Csú s Sző partjai,
A szép tettek hatékonyak,
Semmi sem szab határt nekik.”*

(Lükő Gábor fordítása)

Magyar és kínai hősünk így illik bele kínai terébe. Így érkezik hozzánk. Így lesz részese mindennapjainknak. „Mindenben ott él az idő, s az időben nekünk a minden.”

A versek elemzésével, titkaik feltárásával visz el minket Halmai Tamás a vízke-
reszt ünnepéhez. Költői zarándoklata ezzel ér véget.

CSU FU EVANGÉLIUMA

Elindult Csu oda

A szakállába bújva
akár a három szerecsen
elindul Csu oda,
ahol a Bárány,
hogyan ott a negyedik,
a fehér szerecsen legyen.

Erről a ciklust záró versről állapítja meg Halmai Tamás, hogy „Az egyik leg-
szebb Jézus-allúzió ez Takáts Gyula költészetében. Túlvilági ragyogás tűnik fel
másutt is: „Az ajtó ablakán / Csu Fu a napkeltére lát (...) Ragyog, Ragyog / az itten
túli ott.”

A rendkívüli tanítások könyveitől azt várjuk, hogy hatalmas méretűek legyenek.
Meglepi az embert, ha látja, hogy rövid terjedelmű alkotásban is lehet sok-sok
sarkalatos igazság, egyedüli szépség. Halmai Tamás könyve erről győzi meg. Ér-
demes elmélyülni a bemutatott versek világában, mert egyedüli értékek tárulnak
elénk.

*(Halmai Tamás: Az orfeuszi nádasok felett. Takáts Gyula drangalagi költészete.
Takáts Gyula Irodalmi Alapítvány. 2023)*